

Forskningsprojekt 1975: Udviklingen i Viggo Hørups selv- og samtidsforståelse, samt hans placering i tidens kulturdebat og politik.

Emne

Med udgangspunkt i Viggo Hørup ønsker jeg at bidrage til en karakteristik og forklaring af reorienteringen i de radikale intellektuelles selv- og samtidsforståelse omkring 1888-1901 navnlig i Hørups egen generation fra 1870ernes gennembrud.

Begrundelse for emnevalg

De senere års udforskning af den danske sociale og økonomiske udvikling i sidste halvdel af det 19. århundrede har i stigende grad samlet sig om de sidste to årtier som en periode, hvor samfundet undergik fundamentale strukturforandringer: demografisk, økonomisk, socialt og kommunikationsmæssigt. Inspireret af den internationale forskning har Sv. Aage Hansen placeret den første egentlige industrialiseringsproces i Danmark i 1890erne, og andre historikere har afdækket sider af tidens meget kraftige organisatoriske vækst.

Fra slutningen af 1880erne gav disse strukturforandringer sig udslag i en voksende interesse i vide kredse for at få de politiske hovedspørgsmål omdefineret i socialpolitisk retning og for at få udvidet statens opgaver. Med udgangspunkt i forliget 1894 har arkivar Niels Petersen skitse-mæssigt vurderet de tilpasningsvanskeligheder, dette stillede forfatningskampens politikere overfor. Selv har jeg studeret Hørup og hans kreds. I 1888 var hans forsøg på at imødekomme behovet for andre politiske konstellationer ved at formulere en ny politik slået fejl, og hans så herefter med pessimisme på den politiske udvikling. Da Georg Brandes i 1894 havde holdt et foredrag, skrev Hørup til ham: ”At der er Nogen, der gider, er altid en Leveattest for Nationen; det er kun lidt betænkeligt, at det evigt og uforanderligt, naar Noget skal siges, er de Udødelige fra Anno 70, der skal sige det.” I den opfattelse kunne de nok enes.

I litteraturhistorien har man siden Vilhelm Andersens tid ikke alene opereret med opfattelsen af et moderne gennembrud i 1870erne, men også med dets sammenbrud i slutningen af 1880erne og 90erne. ”Man har for længe tæret paa Halvfjerdsernes Tanker: visse Arvelighedsteorier, lidt Darwinisme, lidt Kvindeemancipation, lidt Lykkemoral, lidt Fritænkeri, lidt Kultus af Folket osv. osv”, skrev Georg Brandes i sin afhandling fra 1889 ”Aristokratisk Radikalisme”. Mens en yngre generation søgte andre forbilleder for sine samfundsmæssige aktiviteter i retning af det subjektive (symbolisme, ekspressionisme), måtte gennembrudsgenerationen gennemgå en ofte pinefuld omstillingsproces.

Der er således mange tegn på, at der i 1890erne var en udbredt følelse af, at de hidtidige tolknings- og legitimeringsmønstre ikke længere var holdbare, og at tiden oplevedes som en krise- og nyskabelsesperiode i hvert fald af de intellektuelle. Dette var ikke noget specielt dansk fænomen. På udenlandsk materiale foreligger der allerede en række studier over bevidsthedskrisen i tiden omkring århundredeskiftet. Et interessant eksempel er H. Stuart Hughes: *Consciousness and Society*, 1958. I skandinavisk sammenhæng kan bl.a. nævnes Gunnar Brandell: ”Vid Seklets Källor”, 1961.

Præcisering af erkendelsesobjektet

Jeg har ikke taget endelig stilling til afgrænsningen af den eller de personkredse, der skal inddrages i undersøgelsen. En sådan afgrænsning må være afhængig dels af et nærmere kendskab til kildematerialets art og omfang, og dels af en mere præcis bestemmelse af de temaer i selv- og samtidsforståelsen, der efter indledende studier med rimelighed kan formodes at have været signifikante. Som udgangspunkt har jeg valgt at tage Hørup, som jeg i længere tid har beskæftiget mig med, men også hans fætter Holger Drachmann, skolekammeraten Harald Høffding, brødrene

Brandes og Victorius Pingel vil blive inddraget fra starten. De kendte alle hinanden personligt, havde forud for 1890erne være i opposition til autoriteter og traditioner og forholdt sig eksplicit til hinandens idéer, navnlig Georg Brandes'. Efterhånden kan også andre personer og kredse inddrages, f.eks. yngre forfattere og videnskabsmænd, der i 1870erne og 80erne var inspireret af Brandes', Høffdings og Hørups idéer såvel som deres kritikere.

Mit udgangspunkt er en delvis begrundet formodning om, at der i 1890erne fandt en reorientering sted i selv- og samtidsforståelsen hos nogle intellektuelle. Udtrykket "samtidsforståelse" omfatter både opfattelsen af den historisk-sociale virkelighed (herunder, hvorledes man forstod 1890erne i forhold til tidligere perioder og placerede sig i forholdet til udenlandske strømninger) og fremtidsforventninger (herunder om der var tale om en krisefornemmelse). Udtrykket "selvforståelse" refererer i denne sammenhæng ikke primært til det mere private, men til forståelsen af den sociale rolle og de opgaver, som blev oplevet som påtrængende. Jeg tænker bl.a. på deres opfattelser af politik, moral, videnskab og kunst samt af forholdet mellem disse sfærer. Udvælgelsen af de ovennævnte personer er også begrundet i, at de alle ud fra forskellige standpunkter tog stilling til disse spørgsmål både før og i det pågældende tidsrum.

Når jeg har valgt at lægge vægten på selv- og samtidsforståelserne, er det bl.a. begrundet i en opfattelse af den historisk-sociale virkelighed som værende konstitueret af menneskers tolkninger af sig selv og deres omgivelser. På dette punkt er jeg inspireret af den mere fænomenologisk orienterede forståelse af den sociale virkelighed. (Jf. f.eks. Berger & Luckmann: *The Social Construction of Reality*, 1966).

At afdække selv- og samtidsforståelsen og dennes forudsætninger mht. menneske- og samfundssyn såvel som videnskabs- og kunstsyn er også vigtigt for at forstå de valg og handlinger, de pågældende personer foretog i en given situation. Når jeg tidligere har fremhævet den forskning, der arbejder med at klarlægge de dybtgående strukturforandringer, der fandt sted i det danske samfund i 1890erne, skyldes det, at jeg i analysen af selv- og samtidsforståelsen vil søge at afgøre, i hvilken udstrækning disse strukturforandringer var erkendt, og om reorienteringen i de intellektuelles rolleopfattelse på selvbevidsthedsplanet skyldtes en erkendelse af nye sociale betingelser for deres virksomhed, eller om de tolkede den som betinget af helt andre forhold så som nye intellektuelle eller kunstneriske inspirationskilder.

Indenfor den udvalgte personkreds skal det søges bestemt, om der var fælles mønstre i reorienteringen i selv- og samtidsforståelserne og i forbindelse hermed, om de mønstre, der er blevet afdækket i den udenlandske forskning så som en reaktion mod et mere rationelt og naturalistisk menneskesyn, en voksende usikkerhed mht. værdiernes grundlag og almengyldighed og en begyndende professionalisering med tendens til adskillelse af politik, videnskab, moral og kunst genfindes hos danske intellektuelle, specielt i den udvalgte personkreds. Dette vil også kunne bidrage til at placere den danske udvikling i en europæisk sammenhæng.

Erkendelsesgrundlaget:

Det er umuligt på forhånd at afgrænse det relevante kildemateriale for en sådan undersøgelse. Men det vil omfatte såvel de valgte personers offentlige produktion som deres private breve. Alle de nævnte personer har været uhyre produktive og har efterladt sig omfangsrige arkiver. En del af deres produktion må søges i tidens aviser, navnlig Politiken. En systematisk gennemgang af dette meget store kildemateriale vil ikke være muligt indenfor stipendiets rammer, men det skulle heller ikke være nødvendigt for at løse den stillede opgave.

Af den litterære produktion vil jeg i første omgang udvælge sådanne værker, hvor forfatterne direkte udtrykker deres selv- og samtidsforståelse. Eksempler herpå er Høffdings *Etik* fra 1887, hans og Georg Brandes' *Neitzsche-fejde* 1889-90, Drachmanns roman "Forskrevet" fra 1890. Desuden reaktionerne herpå i samtiden.

Anvendelsen af Politiken lettes betydeligt ved eksistensen af honorarprotokollerne i Politikens hus. Her kan man både identificere forfatterne til de anonyme artikler og få overblik over de enkelte forfatteres produktion i bladet.

Mange af brødrene Brandes' breve er udgivet af Morten Borup. Det samme gælder Drachmanns breve. Selv står jeg i begreb med at udgive Hørups brevveksling, og jeg har i den forbindelse også været omkring i modtagernes arkiver.

Hertil kommer, at jeg kan finde støtte i en række monografiske studier. Navnlig Brandes og Drachmann har været gjort til genstand for sådanne. Med udgangspunkt i disse, skulle det være muligt at identificere de værker og polemikker, som et studium som det projekterede kan tage sit udgangspunkt i.

Metodiske problemer

Da en væsentlig del af undersøgelsen i givet fald vil have som mål at afdække en nøjere bestemt kreds' selv- og samtidsforståelse samt disses implicite forudsætninger mht. menneske-, samfunds-, videnskabs- og kunstsyn, vil jeg især komme til at arbejde med en hermeneutisk metode. Men da jeg også vil komme til at beskæftige mig med fænomener som f.eks. "social rolle", kommer jeg også til at benytte sociologisk teori og metode. Navnlig forventer jeg her at kunne få inspiration fra videnssociologien, både hvad angår spørgsmål og begreber.

Arbejdsplan

I det første år af et eventuelt stipendium agter jeg at arbejde med fire problemkredse:

1. at gennemarbejde den sekundære litteratur om emnet – herunder den økonomisk-socialt forskning. For selvom jeg naturligvis ikke er ubekendt med den omtalte litteratur, har jeg behov for at studere den med netop dette formål,
2. at gennemanalysere nogle centrale kildekomplekser,
3. at sætte mig nøjere ind i den udenlandske forskning om bevidsthedskrisen omkring århundredeskiftet,
4. og at studere hermeneutik og videnssociologi i det omfang, opgaven nødvendiggør.

Personlige forudsætninger

1. Gennem arbejdet med Viggo Hørups breve har jeg fået indblik i og interesse for tiden og dens problemer.
2. Desuden har jeg i min undervisning og forskning i øvrigt især beskæftiget mig med studiet af opfattelser og holdninger. Jeg har således gennemgået Hakon Stangerups bog "Kulturkampen" I-II, har holdt øvelser over "det moderne gennembrud i det danske samfund", har undervist i Hegels og Marx' opfattelser af individ og samfund og underviser nu i den danske guldalders idégrundlag.
3. Endelig har jeg i forbindelse med min undervisning i historisk metode fået mod og lyst til at prøve kræfter med en utraditionel og metodisk kompliceret opgave som denne.

Det fagkyndige udvalgs bedømmelse:

Karsten Thorborg er født 1942. Han blev cand. mag. 1970 med historie som hovedfag og filosofi som bifag. Fra 1/6 1971 til 31/8 1975 var han ansat som amanuensis-/adjunktvikar og (fra 1/6 1975) som lektorvikar ved Historisk Institut. I dette tidsrum har han båret en omfattende undervisnings- og eksamensbyrde inden for det 19. århundredes danske og udenlandske historie,

historieforskningens metode og teknik samt håndbogsbenyttelse og bibliotekskundskab. Fra 1/9 1975 oppebærer han et kandidatstipendium ved samme institut.

De indsendte 8 videnskabelige arbejder falder, bortset fra to mindre arbejder, der dokumenterer forf.s fortrolighed med struenseetidens historie, indenfor to felter: historisk metode og Viggo Hørups biografi.

"Arbejdspapirer til historisk metode" (2. udg. 1977, hft. 1-2, 110 s + 60 s. eksamensopgaver i historisk metode, tildels udarbejdede af forf.) er fremgået af Thorborgs undervisning i det for faget historie fundamentale kursus i historisk metode og teknik, som i de senere år har været genstand for væsentlige reformer, hvori Thorborg har spille en fremtrædende rolle. Trods den uprætentiøse titel er "Arbejdspapirer" et vægtigt arbejde, som nu benyttes af en række andre metodelærere. Med udgangspunkt i et funktionelt syn på historiske kilder, som Kr. Erslev anlagde som ældre, men ikke gennemførte konsekvent, og som senere er behandlet af andre metodisk--teoretiske forfattere (særlig Ottar Dahl, H.P. Clausen og Inge Skovgaard-Petersen) er det lykkedes Thorborg at reformulere den klassiske kildekritik på en måde, som både er teoretisk frugtbar og muliggør en væsentligt forbedret metodeundervisning. Fra 1. hefte må fremhæves hans dybtgående behandling af de for historisk forskning centrale levnings- og beretnings slutninger og fra 2. hefte det righoldige kapitel om "fortolkningsproblematikken". At det "subjektudviklende videnskabssyn", hentet fra Bernard Lonergans erkendelsesteori, som "Arbejdspapirer" er baseret på, er genstand for livlig faglig debat, mindsker ikke bogens faglige format.

I den sikre og modne studie om "Den unge Viggo Hørup" ("Historie", 1966) fra studentertiden fremdrog Thorborg en hidtil uudnyttet, central brevveksling mellem Hørup og Henriette Sten. Senere har Thorborg (for Udgiverselskab for Danmarks nyeste historie) tilrettelagt en i princippet fuldstændig udgave af Hørups breve, digte og andre politiske og litterære optegnelser (nr. 7 A-C, 386 s., heraf ca. 250 s. kildetekster). I denne del af arbejdet, som har været meget tidkrævende, demonstrerer Thorborg på overbevisende måde sin kombinationsevne og heuristiske fantasi. De omfattende kommentarer og fortolkninger, som ledsager teksterne, har efterhånden nærmet sig til en fortløbende biografi, afbrudt af dokumentation. Med rette har Thorborg derfor bestemt sig til at ændre plan og adskille biografi og tekstudgave.

De indleverede 5 arbejder omkring Viggo Hørup kan betragtes som forarbejder til eller (delvis) færdige dele af det værk om "Udviklingen i Viggo Hørups selv- og samtidsforståelse, samt hans placering i tidens kulturdebat og politik", hvortil seniorstipendiet søges. I overensstemmelse med den nye plan foreligger kapitlerne om tilblivelsen af Hørups selv- og samtidsforståelse indtil 1872 (nr. 9, 67 s.). Set under eet giver Hørup-manuskripterne et ret klart indtryk af det færdige værks karakter. De vidner om Thorborgs dybe fortrolighed med periodens kulturelle og politiske forhold og om hans evne til at udnytte denne viden til at opstille væsentlige problemstillinger, der rækker ud over det biografiske perspektiv. I de færdigskrevne dele af værket, foredragsmanuskriptet om Viggo Hørups virkelighedsoplevelse ... og i projektbeskrivelsen tegner sig konturerne af en samlet nyvurdering af det "moderne gennembrud". Den særdeles velkrevne fremstilling viser endvidere et ualmindeligt talent for skikkelsesdannende personskildring.

Vi anser Karsten Thorborg for at være særdeles velkvalificeret til et seniorstipendium og mener, at projektet kan gennemføres i stipendieperioden.

København; den 29.9.1977

Niels Steensgaard

Hans Vammen

Ansøgeren indstilles som nr. 1 af 5 kvalificerede ansøgere til seniorstipendium, der er blevet bedømt af nærværende udvalg.